

Догађања 2007/2008. г. у вези са проглашавањем независности Косова, компликацијом ситуације у Белгији, узбуркавањем етнонационалистичких расположења у шпанском делу Баскије, као и конфликти уз учешће Абхазије и Јужне Осетије су поново очигледно показала да није суђено да се остваре маште друштвених истраживача либералне оријентације, који су сматрали да је „одумирање“ феномена етноса неизбежно. Етнички фактор се озбиљно и за дуго времена вратио у светску политику, претећи (бар за неко време) стабилности политичког простора и легитимности граница не само држава „трећег света“, које се често називају „неуспеле државе“ (failed states), него и оних – како се чини, успешних, држава Европе.

С једне стране, несумњиво је да јачање улоге етничког фактора у унутардржавним и међународно-политичким процесима неизбежно настаје као последица ерозије потсдамског система уређења света, који је гарантовао неповредивост граница установљених као резултат II Светског рата. С друге стране, пажљиво истраживање европске историје омогућава претпоставку да се етнички сепаратизам подржан од стране најразличитијих фактора може назвати и једном од европских политичких традиција.

Познати швајцарских научних Урс Алтермат у свом раду „Етнонационализам у Европи“, говори да је „етнонационализам – европско зло“. Вероватно се с тим може сложити из најмање два основна разлога.

Први разлог је тај да је баш европски регион „отаџбина“ феномена националне државе која поседује суверенитет и међународно признате границе које се практично никада нису подударале (и до данас се не подударају) са границама области живљења етничких група. Практично у свим државама је дошло до етнополитичког система који ствара повољне услове за стварање и развој културе неког појединачног етноса у полиетничкој држави, помоћу спровођења дискриминационе језичке политике и циљаног пружања том етносу виших статусних положаја у систему међуетничких комуникација. Усто, без обзира на то што „национална држава показује мало толерантности у односу на народности које говоре другим језицима, и у таквим случајевима их сматра само националним мањинама, мада ове могу засновати своја историјска права и претендовати

на опште територије“, у европским државама није дошло до стварања ефикасног система ограничавања пораста амбиција неке етничке групе, које се би се испољавало (као, рецимо на Блиском Истоку) у пружању етничким мањинама и дијаспорним удружењима мање-више јасно одређене функционалне нише у друштву, која одређује статус њених представника у етносоцијалној стратификацији, као и обим ресурса који су на располагању етнополитичким елитама и који се могу привући ради достизања неких социјално-значајних циљева.

Другим речима, дискриминација од стране доминантног етноса не искључује, него штавише подразумева пораст етничке самосвести мањина и у насталим етнополитичким системима стимулише стремљења за самоопредељење, за усаглашавање граница етничког и политичког пространства, што је само по себи практично недостижно. Ситуација се двоструко компликује тиме што се сам тај феномен етнополитичког самоопредељења, сама његова идеја, појавила баш у тој истој Европи, „захватајући“ знатни део јавног мњења, између осталих – баш представнике политичких елита. Овде је потребно нагласити да је стремљење према самоопредељењу карактеристично не толико и не само за дискриминисане и угњетаване етносе, колико за етносе који поседују високи статус, који имају све могућности за развој своје културе, који имају све неопходне институционалне, економске и интелектуалне изворе за успешан развој и политичку активност. Као пример за то могу послужити Баскијци у Шпанији, Фламандци у Белгији, Мађари у Словачкој – који сви имају развијени партијски систем и улазе у руководства одговарајућих држава, итд.

Ма како било чудно, али ситуација се још више компликује интеграционим процесима: члан Европске Уније (ЕУ) који је у стању да користи све благодети интеграције може да постане само суверена држава, што – природно, стимулише сепаратистичка расположења.

Други узрок, који је с првим у вези је тај да је већина европских земаља позорница латентних и/или актуелизованих етничких конфликта, чији учесници теже – или у најмању руку објављују своја стремљења у правцу сецесије. Конфликти те природе су присутни у Шпанији (Баскијци, и у мањој мери Каталонци и Галицијци), Француској (Корзиканци и Баскијци), Холандији (Фризијци), Белгији (конфликт међу Валонцима и Фламандцима), Румунији и Словачкој (Мађари), Србији (Албанци), Хрватској, Босни и Херцеговини, Великој Британији, итд. Без обзира на то што су неке од поменутих држава створиле мање-више ефикасне механизме за контролу мањуетничких противречности, ти механизми се, првенствено због тежње етноса за освајање и одржавање државности, не могу сматрати универзалним леком против политичке дестабилизације.

По нашем мишљењу, као један од најизразитијих примера кризе савремене европске државности се може сматрати Шпанија, чија је основна „главобоља“ проблем Баскијаца. Суштина тог проблема је тежња одређених друштвених снага – представника баскијске етничке групације – за одвајање Баскије од Шпаније, а у перспективи и од Француске, што би довело до образовања сопствене државне организације у којој ће доминантни положаји припасти Баскијцима. Високи потенцијал развоја такве врсте расположења је предодређен тиме што оно има доста широку подршку код омладине која припада најразличитијим друштвеним слојевима, а такође и код доста значајног броја представника политичке елите Баскије. Тежње значајног дела политичких снага у правцу повишења статуса Баскијаца у систему међуетничке комуникације се често изражава у екстремним облицима, који су нарочито повезани са тероризмом, у лику организације ЕТА.

По мишљењу знатног броја експерата, активности чланова ЕТА озбиљно дестабилизују унутрашњу политичку ситуацију Шпаније, и у стању су да негативно делују на политичку климу на југу Француске, као и у европском региону у целини, и као такве представљају препреку развоју политичких инструмената узајамног утицаја између етничких мањина и европских државних институција.

Криза шпанске државности као последица деловања фактора етничког сепаратизма се не изражава само раширеношћу дејстава терориста. Представници умерених политичких кругова Баскије су разрадили низ ненасилних метода решења баскијског проблема, који такође могу довести до компликовања ситуације у региону и даље ескалације конфликта између баскијаца и званичног Мадрида. Једно од таквих питања је стварање баскијске аутономије у оквиру ЕУ; то подразумева проширење овлашћења руководства Баскије у сфери међународне политике и јачање прекограничних веза између шпанског и француског дела Баскије, а то би на најозбиљнији начин имало утицаја на територијални интегритет Шпаније.

Руководство Шпаније је, под таквим условима, а и ради очувања територијалног интегритета државе разрадило и остварило низ мера које – без обзира на то што су наизглед конструктивне, уствари још више наглашавају дубину кризе. Ради отклањања конфликтности у међуетничким односима, шпанска елита развија процесе децентрализације државе и даје националним територијама аутономне статусе. Такво државно уређење не противречи идеји општедржавног идентитета, под условом да држава обезбеђује (између осталог и на нивоу законодавства) слободан развој специфичних и етнокултурних карактеристика, и делује као гарант аутономног статуса националних територија у оквиру јединственог политичког пространства.

Слабљење партикуларистичког расположења шпанских Баска и јачање њиховог грађанског идентитета се обезбеђује не само на правном, него и на институционалном нивоу. У Шпанији не постоји механизам мултилатералних преговора о разграничавању пуномоћја између центра и регија. Уместо тога, у тој земљи је разрађен механизам двостраног узајамног утицаја; водећи учесници преговора у име региона су представници владе аутономије, а у име Мадрида – министарство за друштвену администрацију. То омогућава да се током преговора постављају и расправљају конкретна питања економског, политичког или културног развоја и минимализује се деловање националистичких декларација на јавно мњење – како у оквирима националних територија (између осталог у Баскији), тако и у Шпанији као целини. Подршка грађанском идентитету Баска се остварује и на нивоу водећих политичких партија државе, које су виšekратно покушавале остваривање широких коалиција, способних да се, у оквиру правне државе позитивно супротставе баскијском сепаратизму – између осталог и у његовим екстремним облицима.

На тај начин, у периоду последње четвртине XX и почетка XXI века, шпанско друштво је, изгледа, разрадило релативно ефикасне механизме очувања грађанског идентитета Баскијаца. Међутим, сва релативност ове ефикасности се огледа како у очувању популарности сепаратистичких парола у редовима омладине, тако и у опстајању захтева политичке елите Баскије у односу на проширивање пуномоћја тог региона у области међународних односа, што изазива гнев и протесте званичног Мадрида.

Ситуација у Белгији се може посматрати као други пример сепаратистичких покрета у Европи. Она је настала као резултат озбиљних противречности између Валонаца и Фламанаца које су почеле још средином XIX века. Фламански национални покрет је настао 1840. године као реакција на доминацију франкофонске валонске буржоазије. Ове противречности су потрајале неколико деценија, пролазећи кроз фазе оживљавања и латенције. У почетку је био уперен ка постизавању културно-језичке равноправности; међутим, касније је тај покрет добио економске и политичке особине. Оне су налазиле израз у јачању материјалног благостања фламанске елите у поређењу са валонском и у каснијем стремљењу Фландрије ка отцепљењу. Крајем XX века је у циљу решења проблема валонско-фландријских противречности разрађен прилично занимљив механизам. Овај је садржавао позитивне историјске традиције међуетничке комуникације, као и новаторски прилаз реформисању државних структура.

Као резултат реформе белгијског политичког система, у оквирима државе су створена два типа федералних субјеката: културне заједнице (фламанска, валонска и немачка) и економске регије (Фландрија, Валонија и Брисел). Уз то,

административно-територијални субјекти су добили доста висок степен аутономије. На тај начин је створена федерална држава која је сачињена од културних заједница и региона, и у којој су најважније место у регионалном политичком животу добиле скупштине културних заједница (савети), који обезбеђују очување културне различитости уз истовремени развој демократских процедура и социјално-економске сфере. У оквирима нове федерације суштинска улога је дата политичким партијама, које су оформиле јавно мњење заједно са друштвеним организацијама, а уз очување међуетничке комуникације у оквиру конструктивне сарадње.

Белгијско искуство је такође показало да централизована државна политика није основни механизам решавања међуетничких супротности. Штавише, показало се да је децентрализовани метод узајамног утицаја разних етноса, уз активно учешће локалних власти и институција грађанског друштва прилично ефикасан, јер омогућава да се најпотпуније задовоље интереси неке етничке групе. Резултат реформи је у срца представника белгијског руководства унео оптимизам. У овом случају се као илустративан пример може узети иступање председника владе Белгије, који је у Паризу 26. октобра 1994. године изјавио: „У складу са уставном реформом у Белгији, знатна овлашћења су пренета на комуне и регионе, а према Мастрихтском споразуму, ова овлашћења су призната на европском нивоу. Пошто се суштина ових овлашћења састоји у субсидијарности, данас је постало могуће да се обезбеди разноликост без дезинтеграције, као и да се постигне јединство без посезања за централизацијом.“

Како су догађаји 2008. године показали, такав оптимизам је био превремен. Федерализација некада унитарне Белгије имала је са тачке гледишта регулисања међуетничких противречности само привремени ефект. Почетком XXI века, фламанска елита је, имајући у виду економски успон Фландрије, понављано износила своје сумње у праведност расподеле буџетских средстава међу регионима и, говорећи сликовито, изразила своју несагласност да „исхрањује“ Валонце. Те противречности су кулминирале у августу 2008. године, када је белгијско јавно мњење потпуно озбиљно расправљало о питању представљања Белгије на Олимпијади у Пекингу са два тима: фламанским и валонским. „Мека“ варијанта регулисања међуетничког конфликта, на тај начин, није довела до ликвидације сепаратистичких тенденција.

Као још један сценарио развоја етничког сепаратизма у Европи може се гледати на сепаратизам Мађара, који су као резултат два светска рата подељени на неколико држава централне и источне Европе. Политика савременог мађарског руководства пре и после Другог Светског рата је била уперена према уједињењу представника тог етноса и била је, између осталог, остваривана помоћу стимулisaња сепаратистичких покрета Мађара у суседним државама. На основу података које имамо, можемо претпоставити да и данас, на основу мишљења и саме мађарске елите, најакутнији проблем Мађара је

лоциран у Словачкој, Румунији и бившој Југославији. Суштина политике Будимпеште је у стварању услова за социјалну адаптацију, за остваривање достојног нивоа живота Мађара у оним државама чији су они држављани. Такве мере би могле уздићи Мађарску на ниво својеврсног центра регионалне гравитације: ово тим пре што такве амбиције Будимпешта никада није ни крила. Решење проблема сународника је уздигнуто на ниво општедржавних политичких приоритета - врше се активности у међународним форумима, по каналима билатералних односа са суседима, а и преко организација Мађара у иностранству.

Као један од својих главних циљева, Будимпешта је сматрала, а сматра и данас, обезбеђење међународно-правне климе повољне по Мађаре, уз систем одговарајућих гаранција и обавеза од стране међународно утицајних држава и међународне заједнице у целини. У Будимпешти сматрају да је давање различитих облика аутономије најефективнији начин за обезбеђење права етничких мањина.

У заједници са југословенским Мађарима, 1992. године разрађена је концепција тростепене аутономије у Војводини, коју је затим Будимпешта покушала да пласира и у међународним форумима.

Војвођански модел се састоји од три беоцуга:

1. Лична и културна аутономија за било ког представника националне мањине независно од места становања.
2. Увођење самоуправе националне мањине за низ питања у насељима где њени представници чине већину становништва.
3. Стварање аутономног округа тамо где је национална мањина у већини. У том случају, становништво округа би могло на 4 године бирати свој представнички орган са овлашћењима организације економског и социјалног живота, правосуђа, чувања реда, образовања и информација.

Такав пројект, без обзира на своју, наизглед, мекоћу и избалансираност, оптерећен је активирањем сепаратистичких расположења у срединама Мађара који живе ван граница Мађарске. То је због тога што би им аутономија пружила неопходне економске и организационе изворе за консолидацију и стварање одговарајућих институција које су способне да предводе борбу за сецесију. Другим речима, мере усмерене у правцу слабљења супротности и профилаксу конфликта су у перспективи у стању да стимулишу сепаратистичка расположења.

На тај начин, читав низ држава Европе је у етнополитичком погледу нестабилан. Мере које руководства одговарајућих држава предузимају ради регулисања међуетничких комуникација и профилаксу сепаратизма имају само привремени карактер, а механизми регулисања међуетничких противречности – без обзира на промишљеност и подешавање условима неке конкретне земље, не воде њиховој ликвидацији, него само њиховом привременом „одласку“ у латентно стање.

Зашто? Чини се да је таква ситуација настала као законити резултат историјског развоја европских држава, чије су границе стабилне само захваљујући међународним гаранцијама које –како историјско искуство показује, зависе од ставова великих држава. Ова теза се потврђује тиме што је већина европских држава својеврсна конструкција створена вољом доминантних држава. Тако су, сходно вољи држава-победница у Првом и Другом Светском рату биле створене Чехословачка (доцније раздељена у Чешку и Словачку), Југославија (која се распала крајем XX века), Мађарска и друге. И земље као Албанија и Белгија су такође биле створене као резултат политике великих држава.

За сада, таква ситуација опстаје. У суштини, полазећи од својих интереса и амбиција, САД и ЕУ спроводе политику практично слободног прекрајања државних граница. То се огледа у распаду Југославије, у рату против Србије 1999. године и проглашавању независности Косова 2007. године. Чини се да таква политика није до краја промишљена, јер она неизбежно стимулише пораст сепаратистичких расположења у земљама Западне Европе. Искуства Белгије и Шпаније сведоче да су стране у конфликту и механизми развоја конфликта способни да се адаптирају на промене политичких услова и да делају у новој политичкој реалности која је условљена покушајима руководства одговарајућих држава да регулишу конфликте помоћу повишења статусних положаја мањина и децентрализацијом система управљања. Под таквим условима, распад држава Западне Европе по етничким принципу и дестабилизација ЕУ изазвана тим распадом изгледају потпуно реални.

(Ју. А. Балашов, доцент на Катедри регионалног истраживања Факултета међународних

Етнички сепаратизам и криза европске државности

Пише: Јуриј Алексејевич Балашов
уторак, 12 мај 2009 15:55

односа Нижњегородског државног Универзитета, имена Н. И. Лобачевског)